

Senere kulturelle uttrykk og offentlige samtaler

Hovedspørsmål: Hvordan er 22. juli behandlet i kulturelle uttrykk og i offentlige samtaler etter dom i straffesaken?

Mens den tidlige kulturelle responsen var preget av musikk og kanoniserte og nyskrevne dikt, samt søkende og essayistiske tilnærming til terrorhendelsene i ulike medier, er det de lange fortellingene som preger den senere kulturelle responsen.

Typisk for fortellingene fra de første årene er at selve terrorhendelsen ikke fremstilles. Terroren fungerer heller som bakgrunn for fortellinger om sorg og uro, som i Brit Bildøens *Sju dager i august* (2014) og Tiril Broch Aakres *Redd barna* (2015). I ungdomslitteraturen finner vi eksempler på svært vellykkete behandlinger av terror og radikaliserings der 22. juli ikke behandles direkte, men heller fungerer som en referanseramme for leseren. Harald Rosenløw Eegs roman *Gyldig fravær* (2011) og Lars Mæhles *Fuck off I love you* (2012) er to bøker som på hvert sitt vis utforsker terrorens kompleksitet. Eegs roman konfronterer leseren med hens forforståelse av hva en terrorist er, gjennom en svært kompleks oppbygget fortelling om et attentat i en T-banetunnel, mens Mæhle utforsker radikaliserings psykologiske mekanismer.

Flere nyere litterære tekster refererer til, studerer og representerer terroren mer eksplisitt. For eksempel utforsker Thomas Espedal spørsmålet om Anders Behring Breiviks tilregnelighet i sin tre sider lange tekst «Mann i kostyme» (2013). Mattis Øybøs roman *Elskere* (2016) belyser på kritisk vis mediedekningen og mulige konsekvenser av den kollektive sorgen for enkeltindivider som er i utakt med den kollektive fortellingen. I *Berge* (2017) utforsker Jan Kjærstad en rekke spørsmål knyttet til blant annet terroristen, rettssaken, den kollektive responsen og medienes funksjon. Mens mye oppmerksomhet er blitt rettet mot terroren på Utøya, satte Aina M. Ertzeid søkelyset mot høyblokka i *15:25* (2019). Det flerkulturelle perspektivet som preget den tidlige kulturelle responsen, er ikke så i

øyenfallende i senere verk/publikasjoner. Sumaya Jirde Alis bok *Ikkje ver redd sånne som meg* (2018) gir innblikk i hva 22. juli har betydd for den da 13 år gamle Sumaya og hennes syn på seg selv. Typisk for de senere fortellingene er at de kritiserer deler av de store fortellingene fra den første tiden, og ofte stiller de flere spørsmål til leserne enn de besvarer.

En lignende utvikling kan vi se i film. De første årene etter angrepene ble mulighetene for å fremstille angrepene betraktet som smakløse. Dokumentarer, derimot, kom relativt tidlig. I skolesammenheng er *Til Ungdommen* særlig interessant: Der følger regissøren, Kari Anne Moe, fire ungdomspolitikere fra henholdsvis AUF, SU, Unge Høyre og FpU. Terrorangrepene skjedde i løpet av perioden da dokumentaren ble spilt inn, og gir et innblikk i hvordan ungdomspolitikere fra ulike partier forholdt seg til angrepene. I 2018 ble barrieren mot å fremstille selve terrorhandlingene brutt med Erik Poppes *Utøya 22. juli*. Filmen er bygget på overlevende sine fortellinger, men følger en fiktiv Utøya-deltaker, Kaja, gjennom skytingen. Samme året kom Netflix-filmen *22. juli* regissert av Paul Greengrass. De to filmene utløste flere diskusjoner, særlig knyttet til historisk korrekthet. Filmene har to svært ulike prosjekter: Poppes fokuserer på skytingen på Utøya fra ofrenes perspektiv, mens Greengrass' film retter søkelyset mot Breiviks politiske ideologi. Overlevendes erfaringer står også i sentrum for dokumentaren *Rekonstruksjon Utøya*. Med NRK-serien *22. juli* (2020) har Norge fått en bred, utforskende behandling av den tidlige responsen på terrorangrepene, fortalt gjennom fiktive enkeltindivider knyttet til de sentrale institusjonene: skolen, helsevesenet, politiet, media og kirken. Her løftes igjen erfaringer fra et minoritetsperspektiv.

Noen av de offentlige samtalene der 22. juli har stått sentralt (etter dom i straffesaken), har handlet om følgende tema:

- Hva som skulle skje med Utøya: Skulle AUF «ta det tilbake», som Eskil Pedersen sa allerede 23. juli 2011, eller skulle det bevares som et minneste for de som ble drept der? I 2015 ble det igjen arrangert sommerleir på Utøya, og med etableringen av Hegnhuset (www.utoya.no/laeringscenteret) i 2016 ble øya et sted for demokratilæring for ungdom både fra Norge og andre land.
- Minnsteder: Hvor skulle de etableres? Hvem skulle utforme dem? Noen minnsteder (lenke til vår oversikt) er etablert, med større eller mindre

kontroverser knyttet til plassering og utforming

mv. Det nasjonale minnstedet ved Utøya ble først vedtatt etablert ved Sørbråten, så utformet som et kutt i landskapet (lenke til artikkel om det planlagte

minnstedet: https://www.idunn.no/nmt/2019/03/memory_wound),

men pga. motstand fra naboer oppgitt. Kontroversene knyttet til dette minnstedet er altså i ferd med å inngå i rettsprosessene knyttet til 22. juli.

- Regjeringskvartalet: Hva måtte rives? Hva burde bevares? Hvordan skal et nytt regjeringskvartal utformes? Arkitektkontorer som ikke vant konkurransen om å få utforme det nye regjeringskvartalet, klaget på rammene for konkurransen (habilitet, konkurransefortrinn), og striden om riving av Y-blokka er rettsliggjort i flere runder, bl.a. basert på verneverdi – ikke minst knyttet til utsmykningen av Picasso og Nesjar.
- Listhaugs Facebook-oppdatering om Ap og terroristers rettigheter: Etter at et forslag om å forenkle prosessen med å inndra norsk statsborgerskap fra personer mistenkt for terrorisme (uten rettslig behandling) ble nedstemt i stortinget, la Listhaug ut en oppdatering på Facebook som fikk mange i Arbeiderpartiet – ikke minst de med egne erfaringer fra terrorangrepet 22. juli - til å reagere (<https://filternyheter.no/her-er-hele-ordkrigen-om-listhaug-22-juli-kortet-og-donn-feig-erna-solberg/>). Konflikten som fulgte, endte med at Listhaug gikk av som justisminister. På grunn av Sanners beskyldning om å «dra 22. juli-kortet» – en formulering han senere beklaget – bidro konflikten også til å synliggjøre hetsen Utøya-overleverer blir utsatt for i sosiale og andre medier.
- Beredskap: Har beredskapen blitt bedre etter 22. juli? 22. juli-kommisjonen (også omtalt som Gjørv-kommisjonen) rettet i sin rapport sterk kritikk særlig mot justissektoren (PST) og politiet, mens helsevesenet får ros for sin beredskap (lenke til oversikt over kilder knyttet til beredskap). I ettertid har regjeringen fulgt opp en del av anbefalingene, selv om resultatet av ulike tiltak fortsatt utsettes for kritikk.